

Unkarin kielen suomalais-ugrilaiset ainekset

A magyar szókészlet finnugor elemei. Etimológiai szótár. I a—gy. Budapest 1967. 231 s.

Unkarissa ilmestyi viime vuonna tärkeä etymologinen sanakirja, *A magyar szókészlet finnugor elemei* (= Unkarin sanaston suomalais-ugrilaiset ainekset) I, joka sisältää kirjaimet a:sta gy:hin. Sanakirja on valmistunut Unkarin tiedakatemian kielitieteen laitoksessa György Lakón johdolla. Päätoimittajan apuna on ollut Károly Rédei, muina toimittajina István Erdélyi, János Gulya, Éva K. Sal ja Édit Vértes. Useat muutkin Unkarin fennougristit ovat jossain vaiheessa osallistuneet työhön.

Sanakirjan ohjelma määriteltiin lopullisesti v. 1956 — työsuunnitelma oli jo vuodelta 1949. Sanakirjan tuli esittää kriittisesti unkarin kielen suomalais-ugrilaiset ainekset, sen tuli sisältää se unkarin kielen sanasto, minkä tähänastinen etymologinen tutkimus on voinut osoittaa alkuperältään ugrilaiseksi, suomalais-ugrilaiseksi tai peräti uralilaiseksi. Sanakirja tuli luonteeltaan olemaan lähinnä kompilatorinen: toimittajien tehtävä ei ole ollut pyrkiä löytämään mahdollisimman monia uusia etymologioita. Sanakirja oli sisältävä varmojen etymologioiden lisäksi myös epävarmat; selvästi virheelliset etymologiat mainitaan sanakirjan liitteessä.

Materiaalin keruu aloitettiin v. 1950 ja kuuden vuoden kuluttua saatettiin ryhtyä toimitustyöhön. Sanakirjan lähdeluettelo, jossa ei vajavuuksia liiemmin liene, antaa aavistaa aineiston laajuuden.

Sanakirja ei esitä etymologioita ilman kommentteja. Aina esitetään ne perustellut, joiden nojalla jokin vaihtochto useammasta esitetystä mahdollisuudesta on todennäköisin; etymologian mahdollisen hylkäämisen syyt tuodaan julki. Toimittajat toivovat seikkaperäisesti esitettyjen kannanottojen innoittavan vastaista tutkimusta. Erityistä huomiota on pyritty kiinnittämään sanojen maantieteelliseen levinneisyyteen. Esipuheessa ilmaistun tunnustuksen mukaan lappi ja itämerensuomi ovat tässä suhteessa jääneet vähemmälle; viitataan Suomen kielen etymologiseen sanakirjaan, josta täydennystiedot löytyvät. Mikäli jollakin unkarin sanalla on ollut oletettu vastine vain yhdessä kaukaisemmassa sukukielessä, etymologia on aina merkitty epävarmaksi. Etymologin ongelmalapseen, deskriptiivisiin sanoihin, on otettu vapaamielinen asenne. On katsottu, että näidenkin etymologiain esittäminen hyödyttää tutkimusta enemmän kuin niiden jyrkkä karsiminen.

Yksi toimitustyön olennaisista vaikeuksista on ollut, millaisella kirjoitustavalla sukukielten esimerkit oli kirjoitettava. Onhan useimpien sukukielten ja niiden murteiden foneemisysteemien selvitys vielä suoritattava. Sanakirjassa on suomen ja viron esimerkeissä käytetty kirjakielen ortografiaa (muista itämerensuomalaisista kielistä ei aineistoa esitetäkään); muiden sukukielten esimerkeis-

sä on käytetty foneettista transskriptiota. Erityisen hankalan foneettisen kirjoitus-tavan vaativien obinugrialaisten kielten ja jurakkisamojedin suhteen on päädytty kompromissiratkaisuun: foneettista transskriptiota on yksinkertaistettu.

Sana-artikkeli alkaa unkarin sanan kaikinpuolisella esittelyllä: hakusanaa seuraa sen merkitys saksankielisenä, sen jälkeen vanhan kirjaunkarin esiintymiä sen verran kuin on tarpeen sanan äänne- ja merkityso pillisen kehityksen valaisemiseksi ja vielä mahdollisesti murmuotoja. Johdoksista ja yhdyssanoista esitetään tärkeimmät. Artikkelin seuraavassa osassa esitetään varsinainen etymologia. Alussa käy merkintä, josta ilmenee, onko etymologiaa pidettävä varmana vai pelkästään epävarmana. Sitten seuraavat sukukielten vastineet lähimmästä sukukielestä vogulista kaukaisempiin. Mikäli sanalle on esitetty useampia sellaisia etymologioita, joita toimitus on pitänyt varteenotettavina, artikkelissa esitetään ne kaikki, ensimmäisenä todennäköisin. Artikkelin seuraavana osana on tarpeen vaatiessa unkarin tai sukukielten muotojen edellyttämiä äänne-, muoto- tai merkityso pillisiä tai kansatieteellisiä selityksiä. Näiden jälkeen on rekonstruoitu uralilaisen t. suomalais-ugrilaisen t. ugrilaisen kanta-

kielen oletettu lähtömuoto; se on tar koitettu tietenkin vain symboliksi, ha vainnollistamaan äännehistoriallisia päätelmiä. Mikäli on kyseessä sana, jolle on oletettu vielä kaukaisempia, muihin kielikuntiin ulottuvia siteitä, on tästäkin maininta. Artikkelin päättää luettelo kirjallisuudesta, jossa etymologia on esitetty ja kehitelty. Jos mukana on sellaisia yhdistelmiä, joita sanakirjan toimitus pitää erheellisinä mutta maininnan arvoisina, esitellään niitä petiitikkappaleessa.

Sanakirja tulee suunnitelman mukaan käsittämään neljä osaa. Kolme ensimmäistä esittää varmat tai ainakin mahdolliset etymologiat; neljäs, liiteosa, tulee sisältämään nykyisten kriteerien nojalla virheellisiksi osoittautuneet sa nainselitykset.

Toivottavasti niin fennougristit kuin muutkin kielitieteilijät pian saavat koko sanakirjan käyttöönsä. Nyt kun ensimmäinen osa on valmiina, ihmettelee, kuinka aikaisemmin on ilman toimeen tultukaan. Epäilemättä sanakirjan käyttöarvo on pysyvä ja sen käyttötarve tulevaisuudesakin suuri. Tämän tietää lukija ja samalla tuntee pitävänsä käsissään sen aikakauden monumenttia, jolloin etymologialla oli kielitieteessä horjuttamaton kuningasasema.

RAIJA JOKINEN